

FELSEFE DÜNYASI

2023/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 77

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL

Basım Tarihi : Temmuz 2023, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &. Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

GENİŞLETİLMİŞ DÜZENLER BAĞLAMINDA LIBERAL ANAYASACILIĞIN SORUNLARI

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 77, Yaz 2023, ss. 34-64.

Geliş Tarihi: 15.05.2023 | Kabul Tarihi: 31.05.2023

DOI: 10.58634/felsefedunyasi.1297489

Buğra KALKAN*

Son yıllarda liberaller arasında demokrasilerde müşevvik ve bilgi arasındaki ilişki üzerine yoğun bir tartışma yürütülmektedir. Bilindiği üzere rasyonel cehalet, rasyonel irrasyonellik ve ekonomik rant kavramları bağlamında kamu tercihi teorisyenleri demokrasilere içkin olan bir bilgi ve müşevvik problemi olduğunu ileri sürmektedirler. Siyasal kararları değerlendirmeye yetecek kadar bilgi sahibi olmak için seçmenlerin demokrasilerde yeterli müşevviğe sahip olmadığı ve bu fenomenin siyasal meşruiyet sorununa yol açtığı ileri sürülmektedir. Ayrıca cahil seçmen karşısında örgütlü çıkar gruplarının da ekonomik rantlar aracılığıyla demokratik sistemi özel çıkarların hizmetine sunduğu belirtilir. Bu nedenle bir kısım teorisyen federal minimal devlet sistemlerini (Somin, 2020) bazı teorisyenler ise epistokratik (Brennan, 2016; 2022) farklı siyasal rejimleri mevcut demokratik sistemlerin yerine tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda eğer siyasal sistem doğru müşevvikler yaratacak şekilde değiştirilirse bilgiye ilişkin siyasal sorunlar da hayati önem arz etmeyeceklerdir.

Kamu tercihi teorisyenleri liberal gelenek dışında özellikle müzakereci demokrasi taraftarlarınınca sıklıkla eleştirilse de liberal gelenek içinde bilgi ile siyasal meşruiyet arasında kurulan ilişkiye Hayekyen yeni bir itiraz gelişmektedir. Hayekyen itirazın temel varsayımı toplumun iyi işlemesini sağlayan bilginin büyük kısmının teknik bilgi olmadığı ve bireysel ya da grupsal müşevviklere yapılan vurgu ile siyasal sistemleri reforme etme çabasının yanlış yönlendirici olduğudur (Hayek: 1976). Liberal siyaseti mü-

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi. ORCID: 0000-0001-8079-3650, e-mail: bugrakalkan82@gmail.com

şevvik kavramından bağımsız olarak açıklayan ve savunan F.A. Hayek kurumlar, mőřevvik ve bilgi arasında kurulan ilişkilere pek çok açıdan önemli iğrrler sunmuştur. Çünkü bilginin doğası ve piyasa toplumlarında bilginin hangi kurumlar vasıtasıyla kullanıldığı Hayekyen sosyal teorisinin esasını oluşturmaktadır.

Bu iki farklı yaklaşım arasında Hayekyen (ya da Avusturyan) yaklaşımının Buchanancı perspektiften radikal bir şekilde ayrışmadığını iddia eden teorisyenler de vardır. Peter Boettke'ye (2018: xii-xvii) göre Hayek ile Buchanan arasında rasyonellik tartışması bağlamında açığa çıkan farklılıkların bu yazarların farklı dönemlerde farklı akademik tartışmalara ilişkin teoriler üretmelerinden kaynaklanır. Bu iddiaya göre Hayek 20. Yüzyılın başında gelişen sosyalist ekonomik planlama tartışmasına cevaben teorilerini geliştirmeye başladığı için mőřevvik problemini göz ardı etmek zorunda kalmıştır. Hayek tartışmanın salahiyeti gereği hayırhah devlet fikrini kabul etmiş ve iyi niyetli ve bilgili yönetici varsayımı altında dahi sosyalizmin başarısız olacağını savunmuştur. Buna karşın II. Dünya Savaşı sonrası gelişen akademik tartışmalarda Buchanan ve kamu tercihi teorisyenleri tezlerini doğrudan hayırhah devlet varsayımı ve piyasa başarısızlığı iddialarına karşı geliştirmişlerdir ve mőřevvik problemini teorilerinin merkezine koymuşlardır.

Boettke'nin bu yorumunun makul tarafları olmakla birlikte Hayek'in uzun yazarlık hayatı boyunca hiçbir zaman mőřevvik problemini sosyal teorisinin merkezi bir unsuru haline getirmemiş olmasının teorik sebepleri vardır. Bu sebepler kamu tercihi teorisyenlerinin siyasal sistemlerde bilginin doğası ve kurumsal mőřevvikler arasındaki kurdukları nedenselliklere ciddi itirazlar doğurabilir. Bu makalede Hayek'in kamu tercihinin demokrasi eleştirilerine muhtemel itirazları bilgi teorisi bağlamında incelenecektir. Bu bakımdan rasyonel cehalet ile siyasal meşruiyet arasında kurulan ilişkinin Hayekyen bilgi teorisi ile uyumlu olmadığı savunulacaktır. Bu nedenle kamu tercihi teorisyenlerinin ortaya koydukları kurumsal tasarım ile Hayekyen kuralların evrimi fikri arasında da uyumlulaştırılması g farklılıklar olduğu gösterilecektir. Öncelikle Hayek'in sosyal teorisinin evrimsel açıklaması üzerinde durulacak ve daha sonra kamu tercihinin demokrasi eleştirisi açıklanacaktır. Nihayetinde bu iki yaklaşımın kurumlara yaklaşımı üzerinden tartışma yürütülecektir.

Bilginin Toplumda Kullanımı ve Genişletilmiş Dzenler

Hayek (1960) bir grup insanı toplum yapan unsurun kabul edilmiş ortak kurallar olduğunu savunur. Ortak kurallar üzerinde anlaşamayan ve bu kuralların etkin şekilde uygulanmasını sağlayamayan herhangi bir grup insanın

dağılmaya ya da ciddi sosyal sorunlarla karşılaşacağı açıktır. Hayek farklı toplumların takip edecekleri kuralların niteliğini insan gruplarının sayısı ile ilişkilendirir. Birbirlerini şahsen tanıyan küçük ilksel (tribal) gruplarda kurallar ortak davranışlara ve pratiklere yönlendiren geleneksel ahlaki kodlar etrafında şekillenir. İlksel toplumlarda ahlaki kodlar ve sosyal kurallar ortak bir iyi anlayışı etrafında şekillenir. Yüz yüze ilişkilerin hâkim insani ilişki türü olduğu bu küçük toplumların komünitenin ortak hedefleri etrafında organize olur ve basit bir iş bölümü ile komünal işler yürütülür. Ortak hedeflerin de kapsamlı ahlaki kodlarla şekillendirilmesi sıklıkla karşılaşılan bir antropolojik bir tespittir (Hayek, 1988: 11-21).

Adam Smith'in Büyük Toplum (Great Society) olarak tanımladığı genişletilmiş düzenler (extended-orders) ise milyonlarca insanın aynı siyasal sistem içinde birbirlerinin emeklerine yüksek düzeyde bağımlı olduğu piyasa toplumlarıdır (Hayek, 1988: 120-133). Genişletilmiş düzenlerde sosyal iş birliği çok sayıda iş bölümü ve uzmanlaşmanın ortaya çıkarttığı kompleks bir düzende gerçekleşir. Bu nedenle sosyal iş birliği birbirlerini tanımayan milyonlarca insanın formel kuralları takip etmesine ve bireysel haklara saygı göstermesine bağlı olarak yürür.

Bu konu modern ve pre-modern toplumlar arasındaki farklılıklar bağlamında sosyolojide yoğun bir şekilde ele alınmış olsa da Hayek hiçbir zaman genişletilmiş düzenler olarak isimlendirdiği piyasa toplumlarını modernlik bağlamında incelememiştir. Genişletilmiş düzenlerin kompleks yapısı bireylerin ilksel ilişkilerinin sonlandığı anlamına gelmez ancak aile ve arkadaşlık gibi şahsi ilişkilere dayalı grup ilişkileri ile bu grupların içinde birlikte yaşadıkları genişletilmiş düzenlerin kural ve ahlak anlayışının birbirinden farklı olduğunu belirtir. Grupsal değerler ile genişletilmiş düzenlerin değerleri arasında tezatlık olsa da bu tezatlığın sosyal iş birliğini kötü etkilemesini gerektirecek zorunlu bir neden yoktur (Hayek, 1988, 17-21).

Gruplar ihtiyaçlarını grup dışı birey ve gruplardan temin etmeye başladıkça iş bölümü ve uzmanlığın genişlediği yeni bir sosyal düzene doğru tedrici bir geçiş yaşanır. Bu yeni sosyal düzende gruplar ve bireyler birbirlerinin subjektif çıkarlarına hizmet etmek zorunda olsalar da birbirlerinin değerlerini kabul etmek zorunda değildirler. Farklı değer ve amaçlara sahip birey ve grupların iş birliği yapabilmelerinin ön koşulu da birbirlerinin özel alanlarına saygı duymalarıdır. Aksi takdirde bir grubun diğer gruplar üzerinde değer bağlamında hüküm sürmesi iş bölümü ve uzmanlaşmadaki genişlemenin duraksamasına ve gerilemesine sebebiyet verir (Hayek, 1988: 41-43).

Hayek'in burada sorduğu soru basittir. Hangi tür kurallar farklı değerlere ve amaçlara sahip birey ve grupların aynı iş bölümü ve uzmanlaşma düzeni içinde birbirleri ile iş birliği yapmalarına olanak verir? Hayek (1960; 1976; 1988) burada genişletilmiş düzenlerin kurallarının içeriğini değil formal şartlarını ön plana çıkartır. Genişletilmiş düzenler iş birliğini mümkün kılacak kuralların genellik, soyutluk ve eşitlik şartlarını karşılaması gerekir. Kuralların genelliği söz konusu kuralların toplumdaki bütün birey ve grupları kapsaması anlamına gelir. Bu anlamda kişilere ya da gruplara özel kurallar ortadan kalkmalıdır. Kuralların soyutluğu ise kuralların belirli bir amaca hizmet etmemesi gerekliliğini ifade eder. Kurallar belirli/tikel (particular) grupların değerlerinden bağımsız olarak şekillenmez ise farklı birey ve grupların aynı anda takip etmekte mutabık kalacakları kuralların ortaya çıkması mümkün değildir. Ayrıca bu kurallar grupların ortak mutabakatıyla geliştiği için sosyal iş birliğine katılan grupların amaçlarının ötesinde ilkelere hizmet etmek zorundadır. Soyut ve genel kuralların eşit bir şekilde birey ve gruplara uygulanması kaçınılmazdır. Aksi takdirde bu kuralların belirli bir amaca ya da çıkara hizmet etmesi kaçınılmazdır.

Hayek (1988: 14) sosyal iş birliğini düzenleyen bu kurallara davranış kuralları adını da vermektedir. Davranış kurallarının en önemli özelliği bireylere belirli amaç ve çıkarlar tanımlamak yerine bireysel amaç ve çıkarlara ulaşmaya çalışırken takip edilmesi gereken formal kuralları tanımlamaktan ibarettir. Bu bakımdan davranış kuralları amaçları belirlemez ama rekabet eden ya da çatışan amaçlar arasında barışçıl bir arabuluculuk yapar. Hayek'in sıklıkla gönderme yaptığı trafik kuralları konuyu özetlemede son derece kullanışlıdır. Trafik kuralları trafikte olanların hangi yöne ya da destinasyona gideceği ile ilgilenmez ama herkesin kendi destinasyonuna giderken diğerleri ile kaza yapmasını önler. Bu yüzden trafik kuralları genel, soyut ve eşittir. Trafik kuralları Hayekyen toplumsal iş birliğini mümkün kılan davranış kurallarının görkemli bir örneğidir (Hayek, 1973: 14-15).

Rasyonellik, Mülkiyet ve Adalet

Hayek'e göre bu kuralların gelişmesi sonuçları önceden tahmin edilmiş rasyonel bir hesaplamanın sonucu değildir. Smith'in açıkladığı üzere milletlerin zenginliği iş bölümü ve uzmanlaşmanın toplumda genişlemesine bağlıysa da bireylerin yeni kuralların gruplarının hayrına olacağına yönelik apriori bir bilgisinin olması beklenemez (Elit, 1975: 426-454). Bu kurallar tam bir bilinmezlik ve öngörülemezlik içinde uzun tarihsel süreçler içinde tedricen gelişmiş olmalıdır. Hume'un (2008: 99) da belirttiği gibi yabancılar arasında yapılacak bir sözleşmeden önce sözleşme kavramının kendisinin

sosyal bir pratik olarak biliniyor olması gerekir. Bu bağlamda toplumsal mübadeleyi (catallaxy) yöneten kurallar bambaşka sosyal pratiklerin dolaylı sonuçları olabilir (Hayek, 1976: 108). Örneğin, iki düşman kabile arasında mübadelenin başlaması kabile üyelerinin rasyonel çıkar beklentilerinden ziyade, barış görüşmeleri için başlatılan hediyeleşmenin niyetlenilmemiş bir sonucu olabilir.

Gruplar arası karşılıklı ilişkiler sonucu gelişen kuralların tarihsel süreç içinde hangi tür sosyal sonuçlara neden olacağı ya da hangi tür sosyal fonksiyonlar üstleneceğini bu sebeple öngörmek mümkün değildir. Dolayısıyla Hayek'e göre genişletilmiş düzenlerin kurallarının sosyal fonksiyonlarına yönelik retrospektif bilimsel araştırmalar yanıltıcıdır. Çünkü eğer bu kuralların belirli fonksiyonları varsa çeşitli sosyal disfonksiyonları bu kurallarla ilişkilendirmek ve bu sosyal sorunları düzeltmek için rasyonel analize dayalı yeni kurallar önermek mümkündür (Hayek, 1988: 48-54). Bu değişiklikler toplumsal devrim önerileri şeklinde geliştiğinde de Hayek'e göre bireyler kendi yetenek ve bilgilerinin çok ötesinde girişimlerde bulunarak toplumsal felaketlere öncülük edebilirler. Hayek (1960) toplumu tepeden tabana radikal bir şekilde dönüştürme girişimlerine kurucu rasyonalizm (rational constructivism) adını verir ve sosyal teorisini bu radikal değişimlere karşı konumlandırır.

Görüldüğü üzere Hayek genişletilmiş düzenleri mümkün kılan davranış kurallarının gelişimini bazı aksiyomatik öncüllerden dedüktif çıkarımlar yaparak açıklar. Bu yöntem Avusturya İktisat Okulundan Ludwig von Mises'in (1998) praksiyoloji olarak adlandırdığı yöntemin bir sonucudur. Ancak Hayek, Mises gibi iktisadi yöntemden empirizmin ve değer yargılarının dışlandığı radikal bir metodolojiye kapılmak yerine, praksiyolojiyi beşeri medeniyetin tarihsel ilerleyişini anlamaya yönelik bir anlatı (narrative) olarak kabul eder. Bu bakımdan Hayek'in teorik yaklaşımı İskoç Aydınlanma Geleceği içinde kabul gören varsayımsal tarih (conjunctural history) anlayışına yakındır (Berry, 1997: 64).

Özellikle Smith'in (1992) toplumlarda mülkiyet hukukunun gelişimini açıklamak için kullandığı bu yöntem, mülkiyeti evrensel bir doğru olarak kabul etmek yerine toplumların mübadelede bulunma seviyelerine ilişkin olarak gelişen bir adalet kuralı olarak tanımlar. Örneğin tarıma dayalı kapalı bir ekonomide aile mülkiyetinin ötesinde özel mülkiyetin gelişmesi beklenemez ancak ticari toplumların da sadece aile mülkiyetine bağlı kalarak gelişmesi imkansızdır. Bu bakımdan özel mülkiyet piyasa toplumlarında bireylerin ya da grupların kendi amaçlarını takip ederken toplumdaki diğer

kişi ve grupların da amaçlarına hizmet etmesini sağlayan temel adalet kuralıdır. Piyasa toplumlarının dışında bu adalet ilkesinin geçerli olması için bir sebep yoktur. Ancak mülkiyete dayalı toplumların geliştirdiği kompleks toplumsal iş birliği ağlarının da mülkiyet olmadan sürdürölmesi mümkün değildir.

Smith ve Hume'un mülkiyet hukukunu adalet kuralları olarak görmesinin sebebi ticari toplumlarda bireylerin rasyonel çıkar beklentileri ile zenginleşmelerini mümkün kılmak değil ama Büyük Toplumda yabancılar arasındaki formel ilişkileri regüle edebilecek temel sosyal kuralın özel mülkiyet olmasındadır. Örneğin Hume kısa vadede ekonomik eşişsizlikleri ortadan kaldırmanın toplumsal faydayı yükselteceğini ancak uzun vadede toplumsal dzenin tehlikeye gireceğini belirtir. Belirli bir tarihsel anda ekonomik eşişsizlikleri ortadan kaldırmak için mülkiyeti ilga ettiğimizde sosyal iş birliğini ayakta tutan adalet ilkesini ortadan kaldırmış oluruz. Bu yüzden gelecekte zenginlik yaratacak kompleks iş bölümü ve uzmanlaşmayı da sonlandırırız (Hume, 2008).

Hume'a göre mülkiyetin kabulü, rasyonel bireylerin bir araya gelerek toplum halinde yaşadıkları takdirde her bir bireyin fayda fonksiyonunu maksimize edeceği beklentisine dayanamaz. Muhtemeldir ki böyle bir fırsat verildiğinde bireylerin yeniden dağıtımcı bir politikayı benimsemeleri daha muhtemeldir. Hume (2009: 246) rasyonel bireylerin yeniden dağıtımcılıktan yana preferencesini bireylerin kısa görüşlölüğüne ve kısıtlı hayırseverlikleri (restricted generosity) ile açıklar. Bireylerin bilişsel algı düzeyi kendi amaç ve çıkarlarının ötesine geçmesi pek nadirdir. Ayrıca bireylerin kompleks bir sosyal dzenin uzun vadeli sonuçları ile kendi amaç ve çıkarlarını ilişkilendirmesi mümkün değildir. Bu nedenle fırsat verildiğinde en kısa zamanda kendi çıkarını maksimize edici bir politikayı tercih etmesi son derece makuldür. Ancak bu yeniden dağıtımcı adalet rasyonel bireylerin beklentilerinin tersine kötü niyetlenilmemiş sonuçlar doğuracaktır.

Hume'un analizi piyasa toplumlarına yönelik radikal bir bakış açısına işaret eder. Bireyler doğuştan bencil oldukları için piyasa ekonomisi işler değildir. Aksine bireylerin ellerinde olsa ilksel eşitlikçi adalet ilkelerine geri dönmek isteyeceklerdir. Bireylerin içinde buldukları Hayek'in tabiri ile genişletilmiş dzenlerin işleyişi ya da uzun vadeli kolektif sonuçları hakkında birinci elden bilgi edinmeleri ya da hatta edindikleri bu teorik bilgiye bağlı kalarak tercihlerini piyasadan yana kullanmaları dahi mümkün değildir. Bu türden aydınlanmış tercihler bireylerin bilişsel kapasitesinin çok üzerindedir. Bunun sonucu olarak, teorik olarak algılanabilecek piyasa

toplumlarının işleyişi bireyler üzerinde piyasayı destekleyecek ahlaki bir tercihe dönüşmez. Şüphesiz Hume adalet ilkelerinin piyasa toplumlarında yaygın bir şekilde kabul edildiğini ve hatta bu tür sosyal normların ikinci bir insan doğası gibi bireylerin davranışları üzerinde etki gösterdiğini öne sürer. Ancak bu davranış kurallarının kabulü bireysel çıkarını maksimize etmeye çalışan bireylerin rasyonel hesaplamasının sonucu değil, sosyal normların getirdiği bir tür alışkanlığın ürünüdür.

İskoç Aydınlanma Geleneğinin mülkiyet teorisinden iki önemli sonuç çıkartılabilir. Birincisi davranış kuralları ve sosyal normlar rasyonel bir inşanın ürünü değildir. Bu iddia rasyonel planlama ile yeni ve radikal bir sosyal sistemin kurulamayacağı iddiasını doğrudan desteklemez. Kurucu rasyonalizmi reddetmek için ayrıca bireyler ile toplumda kullanılan bilgi arasındaki ilişkinin de açıklanması gerekir. Yani Hayekyen bilgi teorisine ihtiyaç vardır. Bununla birlikte İskoç Aydınlanma Geleneği Hayekyen bilgi teorisine temel teşkil eden sosyal teori hakkında önemli öngörüler sunar. Bireylerin bilişsel kapasitesi sınırlı olduğu için bireylerin ancak kendi amaçlarını destekleyecek eylemlerde bulduklarını ifade eder. Bu yüzden Hayek müşevvik probleminde ziyade bilgi probleminde odaklanır. Modern dönemde bireylerin merkezi planlamacı politikalara yakın tutum alması bilişsel yarılgular bağlamında şaşırtıcı değildir.

Piyasanın sunduğu müşevvikler açık bir şekilde fayda maksimizasyonunu destekler. Sağlanan bireysel çıkarın kişinin kendi amaçları doğrultusunda alturistik (diğerkâmca) hedefler için mi kullanılacağı yoksa bencil tutkuları tatmin etmek için mi kullanılacağı ikincil bir sorundur. Smith'in Milletlerin Zenginliği'nde vurguladığı üzere piyasadaki işlemler alturistik amaçlarla değil kişisel çıkar tatmini için yapılır. Ancak davranış kuralları içinde kişisel çıkarları takip etmek toplumun geneli için zararlı değil bilakis yararlıdır. Piyasa içindeki bütün bireyler alturistik hareket etmek isteselerdi toplumun geneli için neyin faydalı olduğu hakkında bilgiye ulaşamazlardı. Bununla birlikte piyasa ekonomisinin avantajı zaten bireylerin bilişsel sınırlarının ötesinde bilgi gerektiren sosyal iş birliği düzenini devam ettirebilmesidir. Piyasa toplumlarında bireysel fayda ile toplumsal fayda arasında kurulan Smithyen ilişkinin teknik bilgi ile hiçbir ilişkisi yoktur. Smith'in görünmez el metaforunu teknik bir bilgi olarak görmek Hayek'in ifadesiyle sosyal kurumlara retrospektif fonksiyonlar yakıştırma yanılığının bir örneğidir ancak.

Smith piyasada oluşan fiyat mekanizmasının toplumdaki bireylerin ihtiyaçları ve kıt kaynaklar hakkında bilgi vermesinin kapsamlı toplumsal sonuçları olduğunu kavrayan muhtemelen ilk kişiydi. Smith bireysel çıkar-

larını maksimize etmeye çalışan bireylerin nasıl olup da toplumsal refahı artırdığı sorusuna cevap vermiştir. Bireysel çıkar takibinin herhangi bir merkezi plan olmadan toplumsal çıkarı artırabileceği iddiası pek çok kişi tarafından içgüdüsel olarak yanlış kabul edilebilir. Smith'in genel kanının aksine bireysel çıkarın niyetlenilmeyen sonuçları üzerine tezlerini geliştirmiş olması bu bakımdan çok önemlidir. Bununla birlikte yaratılan zenginliğin nasıl ortaya çıktığının bilimsel analizinin yapılması da şarttır. Eğer Smith sadece iş bölümü ve uzmanlaşmanın milletleri zenginleştirdiğini iddia etseydi refah problemini basitçe teknik bir bilgi problemine indirgemiş olurdu. Bu yüzden planlama fiyat mekanizmasının yerini alabilirdi.

Ancak Smith arz ve talep yarasını iktisat bilimine tanıtarak serbest piyasaların dengeye ulaşarak etkin bir üretim sistemi olabileceğini ileri sürdü. Smith ortaya koyduğu bu teori ile piyasaların etkinliğinin temel sebebinin bireysel çıkar müşevviği olmadığını ama fiyat mekanizmasının (ya da Smith'in deyimiyle piyasa mekanizmasının) arz ve talebe ilişkin ortaya koyduğu bilgiye ilişkin olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan piyasanın etkinliği bireylerin mübadele ilişkilerine doğrudan katılım sağlaması ve bireysel tercihlerde bulunmasına bağlıdır. Aksi takdirde ekonomik verimlilik için gerekli bilginin üretilmesi mümkün olmayacaktır.

Kural Takip Eden İnsan

İskoç Aydınlanma Geleneğinden esinlenen Hayek'in genişletilmiş düzenler açıklaması üç temel önermeye dayanmaktadır. Birincisi ilksel ilişkilerin ötesine geçen sosyal iş birliğini mümkün kılacak genel, soyut ve eşitlikçi kurallara ihtiyaç vardır. İkincisi bu kuralların formel yapısı farklı değer ve önceliklere sahip birey ve grupları kompleks bir toplum olarak bir arada tutabilecek tek unsurdur. Üçüncüsü bu kurallar rasyonel bireylerin planlı bir tasarımının sonucu olmadığı için bireylerin ya da grupların rasyonel ilkelere dayanarak söz konusu davranış kurallarını kabul etmeleri mümkün değildir.

Bu üç temel önermeye dördüncüsünü Hayek'in bilgi teorisi bağlamında katmak gerekmektedir. Hayek (1980:45) genişletilmiş düzenlerde sosyal iş birliğinin devamı için gereken bilginin tek bir kişi ya da grupta toplanamayacağını ve söz konusu bilginin de büyük ölçüde teknik bilgi değil ama zımnı bilgi olduğunu ileri sürmüştür. Bu açıklama Hume ve Smith'in piyasa toplumu üzerine teorilerini tamamlar niteliktedir. Çünkü bilişsel kapasitesi ve hayırseverlik güdüleri sınırlı bireylerin kompleks bir iş birliği düzenini nasıl niyetlenmeden devam ettirebildiklerine dair önemli öngörüler sunar.

Sosyal iş birliği sadece emeğin iş bölümüne değil ama aynı zamanda bilginin iş bölümüne de dayanır. Piyasa toplumunun avantajı genel ve soyut kuralları sayesinde söz konusu bilginin kimse tarafından tamamına vakıf olunmadan sosyal iş birliği için kullanılmasını mümkün kılmasıdır. Sosyal iş birliği için gereken bilginin çok küçük bir kısmı yazı ile aktarılabilir ve objektif olan teknik bilgiden oluşur. Bilginin büyük bir kısmını oluşturan zımnî bilgi ise subjektiftir ve sürekli olarak değişime açıktır (Hayek, 1980).

Sosyal iş birliğinde kullanılan bilginin subjektif oluşunun iki temel anlamı vardır. Birincisi bireylerin mal ve hizmetlere verdikleri değerin bireylerin değer ve önceliklerine göre değişmesidir. Bu nedenle nispi kıt kaynakların mal ve hizmetler arasında nasıl tahsis edileceği bireylerin tercihlerini ifade edecekleri fiyat mekanizmasının varlığını gerektirir. Fiyat mekanizması ise birey ve grupların mübadele süreçlerine doğrudan katılım sağlayarak kendi önceliklerinin bilgisinin toplamı sonuçlarını fiyat sinyallerine yansıtılmalarına bağlıdır. Bu nedenle hangi ve mal ve hizmetin nasıl ve kimin için üretileceği gibi soruların yanıtlarının tek ve evrensel cevabı yoktur. Bu, bireylerin subjektif önceliklerinin üretim süreçlerine yansıtılması ile ortaya çıkar.

Burada özellikle merkezi planlamacıların piyasa ekonomisine karşı ileri sürdüğü itiraz, objektif mal ve hizmet ihtiyacının belirlenerek üretim süreçlerini bireylerin subjektif olduğu varsayılan önceliklerinden bağımsızlaştırmanın mümkün olduğudur. Bu itiraza liberaller temelde iki şekilde cevap verirler. Birincisi ahlaki eşitlik gereği bireylerin önceliklerinin biricik olduğu ve değer kişinin dışında başka bir otorite tarafından zor kullanılarak bireye empoze edilemeyeceğidir. Özellikle sözleşmecilerin ve doğal hak teorisyenlerinin bu yönde cevaplar geliştirdiği görülür.

Hayek ise objektif ihtiyaçların/önceliklerin varlığını sosyal iş birliğinin çevresel şartlarının sürekli değişiyor oluşu ile reddeder. Belirli bir zamanda ve belirli şartlar altında tespit edilen objektif ihtiyaç hiyerarşisinin işleyebilmesi için nüfusun sosyo-ekonomik ve demografik değişimini hem de içinde yaşadıkları fiziki çevresel koşulların değişimini durdurması gerekir. Çünkü her bir değişiklik üretim ve tüketim süreçleri üzerinde adaptif bir yenilenme ihtiyacı doğurur. Bu ihtiyacın ise merkezi bir iktidar tarafından tespit edilmesi genişletilmiş düzenlerde bilginin sübjektifliği ve dağılımı ile maluldür (Marsh, 2010: 123).

Bilginin sübjektifliğinin ikinci anlamı yeni bilginin üretimi ile ilgilidir. Değerler hiyerarşisine göre üretim süreçlerini idare eden bir toplum sadece mevcut subjektif bilginin kullanılmasını engellemekle kalmaz ama yeni teknik bilginin üretimini de yavaşlatır. Bireylerin kendi amaçları ve mülkiyet-

leri ile mübadele süreçlerine katılmaları daha önceden var olmayan ürün, hizmet ve teknolojilerin keşfedilmesinin de temel mekanizmasıdır. Eğer bütün değerler önceden belirlenirse bireylerin yeni keşifler için risk almaları da önlenir. Örneğin planlı ekonomide mevcut kaynakların farklı yöntem ve teknoloji ile tamamen farklı mal ve hizmet grubunu üretmek için kullanılması büyük ölçüde engellenir.

Bu nedenle kişilerin bireysel yeteneklerinin ve gelişim potansiyellerinin üretim süreçlerine aktarılamamasına neden olur. Kısaca sosyal ve ekonomik girişimcilik olarak adlandırabileceğimiz bu süreç de zımni bilginin teknik olmayan doğasına sıkı sıkıya bağlıdır. Teknik olmayan bilgi ile kastedilen tecrübi bilgi ve hatta çeşitli bireysel yeteneklerdir. Bu yüzden sosyal iş bölümü sadece emeğin iş bölümüne değil ama ayrıca bilginin iş bölümünü de zorunlu kılar. Hayek bu açıklamasını bir adım ileriye taşıyarak zımni bilginin belirli yer ve zamanda vücut bulan iş birliğine ilişkin pek çok parçalı bilgiyi üretim ve tüketim süreçlerine dahil etmenin de en etkili yolu olarak görür. Dolayısıyla bütün iş birliği ağlarına yayılmış bireylerin zımni bilgi ile çevresel şartların temporal bilgisi iş birliği süreçlerine dahil etmek ancak bireysel inisiyatif alabilme ile mümkündür. Bireysel inisiyatif bireylerin haklarını koruyan ve onları iş birliği süreçlerine dahil edebilen genel ve soyut kuralların varlığına bağlıdır (Hayek, 1988: 71-74).

Bireylerin subjektif bilgilerini iş birliği ağlarına katabilmeleri Hayek'in keşif süreci olarak tanımladığı başka bir fenomenin ortaya çıkmasını sağlar. Hayek'e göre formel kurallar üzerinden iş birliği süreçlerine katılan bireylerin bireysel inisiyatif alabilme olanakları üretim ve tüketim süreçlerine dair yeni bilgi üretmesini mümkün kılar. Bu yüzden bireysel özgürlük sosyal iş birliğinin çevresel şartlara uyum sağlayarak etkin kalmasında hayati bir rol oynar. Bireyler sosyal düzenin tamamına ilişkin bilgiye sahip değillerdir. Zaten eğer sosyal düzen bir kişi ya da grubun kontrol edebileceği ölçüde bilgiye dayalı olarak çalışıyor olsaydı modern toplumların kompleks iş birliği ağlarını keşfetmemiz ya da ayakta tutmamız da mümkün olmazdı (Hayek, 1973: 8-10).

Çıkar Grupları, Profesyonel Politikacılar ve Liberal Demokrasi

Hayek bilgi teorisinin temel iddialarını 1930'larda giriştiği sosyalist ekonomik planlama tartışmasıyla geliştirdi. Bu tartışmanın temel konusu, kapitalizmde açığa çıkan örneği görülmemiş zenginlik yaratımının sosyalist ekonomik planlama ile maddi eşitlikçi bir sistemde devam ettirebilir mi sorusuydu. Hayek açık bir şekilde sosyalist ekonomik planlamacılığın zenginlik yaratım süreçlerinin ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşmasının mümkün olmadığı gibi, sosyalist ekonomilerin değişen çevresel şartlara uyum

göstermesinin de bireysel özgürlük karşılığı nedeniyle imkansız olduğunu göstermiştir (Hayek, 1935, 1937, 1940, 1945).

Bununla birlikte Hayek'in teknik iktisadi yazılarının dışında, *Kölelik Yolu* (*Road to Serfdom*) ile birlikte iktisat dışı siyasal ve sosyal teoriye dair çalışmalarına odaklanmıştır. Bu çalışmaların temel problemi ise liberal demokralerde sosyal adalet ilkelerine dayalı bir sistemin mümkün olup olmayacağıdır. Bu açıdan soru bütüncül bir sosyalist ekonomik planlamadan yüksek düzeyde devletin ekonomiye sosyal programlar bağlamında müdahale ettiği bir sosyo-ekonomik düzenin eleştirisidir. Bu nedenle Hayek'in ilgi alanı piyasanın kurallarından siyasal sistemi ayakta tutan kurallara doğru kaymıştır. Bununla birlikte devletin sosyal ve ekonomik hayata doğrudan ve kapsamlı müdahalesini eleştirmek için sosyal politikaların varlığı şart değildir. Farklı politik formülasyonlar altında genel iyiye hizmet ettiği ilan edilen siyasaların Hayek'in genişletilmiş düzen olarak ifade ettiği toplumsal düzene kapsamlı müdahaleleri olabilir.

Bu hususta önemli olan demokratik yasama sosyal ve ekonomik hayatın ihtiyaç duyduğu davranış kurallarını yasalaştırmakta ve korumakta başarılı olamazsa liberal demokrasilerin devamlılığı ya da kuruluşu da mümkün olmaz. Modern demokratik siyasetin davranış kurallarının koyulması ve korunmasını zorlaştıran doğal bir eğilimi vardır. Seçimleri kazanmak parti politikasının temel amacı olduğu için seçimlerde seçmen gruplarına yönelik ekonomik rant dağıtım vaadi temel bir politik davranıştır. Buna ek olarak çeşitli organize çıkar gruplarının demokratik siyasette örgütlenmeleri ve grup çıkarlarını destekleyecek ama davranış kurallarına zarar verecek yasa ve regülasyonları hayata geçirecek siyasal güçleri vardır (1979: 1-19).

Hayek özellikle seçim kazanma yarışı ile ortaya çıkan profesyonel siyasetçilerin parti siyasetini seçim kazanan koalisyonları oluşturma uğraşına dönüştürdüğünü belirtir (1979: 13-16). Seçimleri kazanma müşevviği seçmen koalisyonunu oluşturmak için maddi kaynakları, değerleri ve statüleri ekonomik ve sosyal düzene doğrudan müdahale ederek dağıtırlar. Bu bakımdan profesyonel politikacıların ve onları etkileme yarışındaki çıkar gruplarının toplumun uzun dönemli çıkarlarını koruma müşevvikleri son derece zayıflar. Hatta Hayek'e göre söz konusu politikacılar ve çıkar gruplarının takip ettikleri politik tutumlarından sorumlu tutulmaları dahi mümkün değildir. Çünkü mevcut demokratik kurumlarının ekonomik rant arayışını teşvik ettiğini belirtir. Benzer bir tespitin bireysel seçmenler için de geçerli olması gerekir.

Böylece Hayek öncelikle kurumlara yaptığı vurguyla meselenin ahlak probleminden ziyade kurumsal bir tasarım sorunu olduğunu ifade etmektedir. Hayek'in bu konudaki en önemli eleştirisini Amerikan Anayasası üzerinde yasama organının kendi amaç ve ihtiyaçlarına göre değil de yürütmenin amaç ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş olmasıdır (1979: 20-34). Burada ima edilen Amerikan kurucu babalarının yürütmenin yasama üzerindeki belirleyici gücünü tahmin edememiş olmasıdır. Dönemin Amerikan liderleri hizipçilik olarak gördükleri profesyonel siyasetçiliğe karşı olsalar da kendilerinden sonra gelişmeye başlayan kitle parti politikasının etkilerini öngöremedikleri belirtilebilir. Nihayetinde diğer olumlu siyasal fonksiyonlarının yanında siyasal partiler rant kollayan grup koalisyonlarının oluşumunda önemli rol oynar.

Hayek, Amerikan sistemindeki sert kuvvetler ayrılığı ve kontrol-denge mekanizmalarına rağmen seçim koalisyonu oluşumu etrafında ekonomik rant arayışının ve çıkar grubu faaliyetlerinin demokrasinin liberal kurumsal yapısını zamanla bozduğunu iddia eder. Çünkü yasama organı bütün anayasal önlemlere rağmen genişletilmiş toplumun ihtiyaç duyduğu davranış kuralları yerine çıkar gruplarının hizmetinde çalışmaya başlamıştır. ABD'nin hiçbir zaman geleneksel bir refah devleti olmadığı göz önünde tutulduğunda Hayek'in parlamentoların profesyonel parti politikasına boyun eğmesinin basitçe refah devleti ile ilişkili olmadığını da ortaya koymaktadır. Burada vurgu çıkar gruplarının kendi özel çıkarlarını kamusal çıkar iddiası altında savunmaları ve yasa ve regülasyonların çıkar gruplarına ayrıcalık tanıyan ayrıcalıklı haklar tanımlamasıdır.

Hayek (1979: 90-91) yukarıda açıklanan soruna karma anayasa teorilerini andıran bir çözüm önerisi getirmiştir. Konvansiyonel olmayan bu teklife göre parlamentolar fonksiyonel olarak iki kamaraya ayrılmalıdır: yasama kamarası (legislative assembly) ve yönetsel kamara (governmental assembly). Yasama kamarasının fonksiyonu davranış kuralları ile regüle edilemeyecek kamusal mal ve hizmet üretimi ile ilgili yasa ve regülasyonlardır. Çünkü gündelik siyasette hükümetin pek çok belirli (specific) amaç için kamusal gücü ve kaynakları kullanması zorunlu olduğuna göre sadece davranış kuralları ile devletin yönetilmesi düşünülemez. Seçilen profesyonel politikacıların görev alacağı bu kamara çoğunluk oyunu sağlamış iktidar partisinin kontrolü altında olsa da yönetsel kamaranın yetkileri fonksiyonel olarak üst kamara olan yasama kamarasınca kontrol altında tutulacağından seçim koalisyonlarının yasama üzerindeki kötücül etkilerinin sınırlanabileceği öne sürülür.

Bununla birlikte yasama kamarasının temel fonksiyonu davranış kurallarını hukuk kuralları olarak keşfetmek ve hükümetin gündelik işlerini yöneten yasama faaliyetlerinin hukuk kurallarına aykırı düşmesine engel olmaktır. Yasama kamarasının bir diğer önemli özelliği ise bu kamaraya profesyonel politikacıların girme hakkının olmamasıdır. Yasama kamarası üyeleri iş hayatı ve sivil toplumda başarılı olan kıdemli bireylerden uzun dönemler için seçilecektir. Ayrıca Hayek yine yasama kamarasına bağlı siyasal kulüpler aracılığıyla bu meclise doğrudan üye yetiştirme teklifinde de bulunmuştur (Boykin, 2010: 224-26).

Hayek'in konvansiyonel olmayan bu anayasa teklifinin sebebi yasama (legislation) ile hukuk (the law) arasındaki farkın ancak fonksiyonlarına göre ayrılmış ikili meclis yapısında birbirinden ayırt edilebileceğidir. Aksi takdirde yasama faaliyetlerini yönlendiren seçim koalisyonlarına karşı Hayekyen hukuk kurallarını savunmayı ve keşfetmeyi mümkün kılacak kurumsal müşevvik yapısı açığa çıkmayacaktır. Bu yüzden Hayek kendi sosyal evrim teorisi ile tutarlı kalıtımsal olmayan aristokratik bir kamara önermektedir. Bu nedenle bu anayasa şeklinin karma anayasa olarak isimlendirilmesi mümkündür. Ancak önceki karma anayasa modellerinin aksine Hayek'in anayasal teklifi sınıflar arası çıkar çatışmasını dengelemek yerine hukukun üstünlüğüne vurgu yapar. Zira genişletilmiş düzenlerde toplumsal çıkar ancak sosyal iş birliğini mümkün kılan bilginin iş bölümünü işlevsel kılacak kuralların korunmasına ve değişen şartlara göre keşfedilmesine bağlıdır.

Hayek'in anayasa teklifine liberal gelenek içinde iki temel itiraz geliştirilmiştir. Birincisi formel hukuk kurallarının bireysel özgürlüğü korumada başarılı olamayacağı eleştirisidir (Hamowy, 1982; Barry, 2016). Formel kurallar pekâlâ bireysel özgürlüğe aykırı içerikler barındırabilir; bununla birlikte bireysel özgürlüğün doğal haklar bağlamında anayasal güvenceye alınması da hiçbir şekilde bireysel özgürlüğü pratikte koruyamayabilir. Hayek doğrudan bir haklar listesini koruma altına alabilecek anayasal tasarımın ne olduğu sorusuna yönelir. Bireysel özgürlük savunusu doğal hukuka dayanmasa da bu özgürlüğün kendinde bir değer olmadığı anlamına gelmez. Bilakis, bireysel özgürlük hem üstbelirlenilmiş bütün siyasal amaçlardan arındırılarak kurucu rasyonalist anlamlardan kurtarılır hem de bireysel özgürlüğün belirsiz gelecekte bilgi keşfinin temel taşıyıcı olma özelliği korunur.

İkinci itiraz yasama kamarasının aristokratik yapısının demokratik eşitliğe aykırı olduğu iddiasıdır (Boykin, 2010: 25). Hayek'in eşitlik eleştirisini rasyonalist bir hata olarak görmesi muhtemeldir. Zira demokrasilerde eşitlikle ilişkilendirilemeyecek keyfi pek çok kural olduğu gibi demokratik karar sü-

reçlerinin sonuçları da çoğu kez keyfidir. Örneğin bütün demokrasilerde seçmen yaşı ve kamusal görev üstlenmeye ilişkin şartlar eşitlik ilkesine şu ya da bu şekilde aykırıdır. 18 yaşından küçüklerin oy kullanamaması kuralı hiçbir araçsal rasyonel bir eleştiri karşısında ayakta kalamaz. Çünkü siyasal haklar için herhangi bir yaş sınırlamasının bütün bireylerin öznel siyasal bilgi ve becerisini doğru bir şekilde tespit etmesi mümkün değildir (Hayek, 1960: 169).

Hayek'e göre önemli olan demokratik kurallar üzerinde çoğunluğun paylaştığı bir kanaatin oluşması ve bu kanaat üzerinden kuralın uygulanmasının mümkün hale gelmesidir (Hayek, 1976: 12-14). Açıktır ki çeşitli siyasal hakları kullanmayı mümkün kılacak bazı kriterlere ihtiyaç vardır. Ancak söz konusu kriterler üzerinde mutlak doğru olan bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Her bir kuralı bozacak istisnai bir örneğin rasyonel bir şekilde gösterilmesi mümkündür. Öyleyse siyasal toplumu mümkün kılacak unsur evrensel doğru etrafında birleşmek değil ama rasyonel açıdan keyfi görünse de çoğunluğun desteklediği kural üzerinde uzlaşmaktır. Bu bakımdan 18 yaş kuralı açık bir şekilde keyfidir ve eşitlik ilkesine aykırıdır. Ancak bu kural Hayek'in davranış kuralları için önerdiği genellik ve soyutluk ilkelerine uygundur. 18 yaşındakiler arasında ayrımcılık yapılmadığı müddetçe siyasal haklar için getirilen bu kuralın demokratik eşitlik ilkesine zarar vermediği savunabilir.

18 yaş kuralının rasyonel bir gerekçesi yoktur ancak seçmenlerin ortak kanaatini temsil eder. Hayek'e göre kanaat (opinion) farklı türde ya da formdaki eylemlerin arzu edilip edilmediğine ilişkin onayı ya da onaylamamayı ifade eder. Kanaate uygun eylemler onaylanır ya da adil davranış olarak kabul görülürken, kanaate uymayanlar dışlanır (Hayek, 1976: 13). Buna göre kanaat sahibi olmak belirli bir amacın gerçekleştirilmesine ilişkin değil ama bir davranış açığa çıktığında bu davranışın kanaati oluşturan kurallara olan uyumluluğun gözlemlenmesine ilişkindir. Bu durumda 18 yaşına girmesine bir gün kalan bir gencin oy kullanamamasının adil olması, siyasal hakların kullanmaya başlanmasına ilişkin bir sınırlılığın gerekliliğine duyulan ortak kanaatin bir ürünüdür. Aksi takdirde oy kullanma yetkinliğini saptamayı mümkün kılacak ortak bir kanaatin seçmenler nezdinde kabulü mümkün değildir.

Yukarıdaki açıklamadan anlaşıldığı üzere Hayek demokrasinin basitçe doğal haklara dayalı liberal bir anayasa ile genişletilmiş düzene uygun hale getirilebileceğini düşünmemektedir. Anayasacılığa konvansiyonel liberal yaklaşım, liberal demokrasiyi demokratik karar alma prosedürlerinin üzerine yüksek liberal ahlaki değerler koyarak demokratik kararların içeriğini sı-

nırlandırma olarak tanımlar. Özellikle doğal hukukçu liberalizmin anayasacılığı kavrayışı ve demokrasiye yönelik kuşkuculuğunun tarzı bu yöndedir.

Genişletilmiş Düzenler Bağlamında Liberal Anayasacılığın Sorunları

Hayek ise kendini en açık şekilde Amerikan Anayasasında ifade etmiş olan doğal hukukçu anayasacılığın vaat edilen başarıyı devam ettiremediğini belirtmektedir. Bunun sebebi bireylerin doğuştan gelen haklara sahip olduğu iddiasının kabul edilmemesi değil modern yürütme erkinin meclis yasama sistemini büyük ölçüde yeniden seçilme ihtiyaçlarına göre kontrol etme yeteneğinden kaynaklandığı belirtilir. Seçim kazandıran koalisyonların ve çıkar gruplarının belirli tikel amaçlarını kamusal kaynaklar ve kamusal zor kullanımıyla finanse etmek demokrasilerde halkın ortak kanaatler oluşturmasını engellemektedir. Demokrasiler çıkar gruplarının çatışan çıkarlarına hizmet etmek için kamusal finansal kaynakların artırılarak sürekli yeniden dağıtıldığı bir sisteme dönüşmektedir. Bu türden demokrasinin en önemli sorunu ise genişletilmiş düzenlerde kitleleri halka dönüştürecek ortak kanaat üretme süreçlerinin tıkanmış olmasıdır. Bu bakımdan siyasal problemlerin en önemli kaynağı toplumun ortak soyut kurallar ve kanaatler keşfetme yeteneklerinin azalmasıdır.

Hayek'in iki kamaralı parlamento sisteminin uygulanabilir olup olmadığı tartışmalıdır. Bununla birlikte Hayek'i iki kamaralı sisteme yönelten demokratik süreçlerin sorunları devam etmektedir. Özellikle liberteryenler demokrasi sorununu basitçe demokratik süreçler üzerine getirilecek dışsal ahlaki sınırlamaların eksikliği olarak görmeye devam etmektedirler (Brennan, 2016: 2022). Liberalizm bireysel bir ahlaki düstur değil siyasal bir normdur ve bu normun demokratik süreçlerin dışından halka kabul ettirilmesi mümkün görünmemektedir. Zaten Hayek'e göre sorun halkın liberalizmi kabul edip etmemesi değildir. Birey ve grupları ortak soyut kurallar etrafında kanaat oluşturabilirse sonuçta ortaya çıkacak sistemin adı liberalizmdir.

Dolayısıyla Hayek için müşevvik problemi bilginin zımniliği ve parçalılığı özelliklerinden bağımsız değildir. Her ne kadar genişletilmiş toplumlari bir arada tutan unsur soyut kurallarsa da bireyleri eylemde bulunmasını sağlayan unsur amaçlardır. Amaçlardan bağımsız bir insan eylemi olmayacağı için bireyler kurumların sağladığı müşevvikler içinde eylemde bulunur. Siyasal kurumlar birey ve grupların amaçlarını emir ve komuta ile tatmin etmeye müsaitse birey ve grupların yöneleceği güzergâh da çıkarların başkalarının pahasına maksimize edilmesidir. Hayek'in vurguladığı husus bireylerin genişletilmiş düzende yapısal (constitutional) bir cehalet içinde

olduğudur (Hayek, 1976: 8). Bunun anlamı hiçbir birey ve grubun tek başına kendi amaçları dışında toplumsal amaçlara yönelik bilgiye sahip olmamasıdır. Soyut kuralların sağladığı imkân birey ve gruplara öngörülemez gelecekte karşılaşacakları sorunlar karşısında sosyal iş birliği ile kendilerini yeni koşullara nasıl adapte edebileceklerinin bilgisidir. Birey ve gruplar başkalarının planlarını bilemeseler de bu planların nasıl uygulanacağını bilgisini haiz olduklarından değişen şart ve gelişen fırsatlar karşısında kendi planları bağlamında sosyal iş birliğinden faydalanmaya devam edebilirler.

Liberal siyasal ve ekonomik düzenin nasıl işlediğine ve avantajlarına dair akademik ve teknik bilgi var olmakla birlikte birey ve grupların tikel amaç ve çıkarı ile ilişkili olmayan liberal kural ve idealler doğrultusunda hareket etmesini beklemek gerçekçi değildir. Bu şartlar altında en makul beklenti demokratik prosedürlerin toplumsal sorunları adil davranış kuralları keşfederek çözüme kavuşturmasıdır.

Bu bağlamda ima edilen Hayek'in müzakereci demokratik prosedürü benimsemiş olduğu değildir. Aksine müzakereci demokrasi ideal demokratik müzakere süreçlerinin siyasal kararlarının içeriğine ilişkin doğru bilgiye ulaşılabileceğini savunur. Hayek (1976: 109-111) ise kuralların içeriği ne ölçüde somutlaşırsa o ölçüde birey ve grupların kural üzerinde anlaşma ihtimallerinin azalacağını belirtir. Hayek'in çözümü demokratik prosedürlerin soyut kurallar üretmesini sağlayacak bir anayasal düzenlemedir. Bununla birlikte demokratik kararların önemli bir kısmı yürütmeye yani içerikle alakalı olacağı için yasama organını fonksiyonel olarak ikiye ayırır. Yürütme kamarasını içeriğe ilişkin yasalar ile sorumlu kılarken, yasama kamarasını soyut kuralların yazıya geçirilmesinden sorumlu tutar.

Makale boyunca vurgulandığı üzere Hayek adil davranış kurallarının icat edilmediği ama keşfedildiği konusunda ısrarcıdır. Bu kuralların keşfi ise eşit ve özgür bireylerin ortak davranışlar üzerinde anlaşmasına bağlıdır. Yasama kamarasının görevi hali hazırda açığa çıkan bu kuralları yazıya geçirmek ve yorumlamaktır. Bu kurallar tikel vakaların sonuçları üzerinden faydacı bir şekilde üretilemeyeceği için yasama kamarası üyelerinin kurucu rasyonel hesaplamalarla söz konusu kuralları icat etmeleri mümkün değildir. Çünkü soyut kuralların faydası uzun vadede ve aynı türdeki çok farklı tikel vakayı kapsayacak şekilde açığa çıkar. Belirli zaman ve amaç bağlamında bu kuralların faydasını tespit etmek ise uzun vadede her zaman yanıltıcıdır.

Hayek, Hume'a atıf yaparak adalet kuralının tikel bir vakaya uygulanmasının genellikle toplumsal çıkara aykırı görünebileceğini ancak uzun vadede ve tikel vakaların toplamı bağlamında toplumsal faydasının anlaşılabilice-

ğini belirtir (Hayek, 1976: 16). Bu yüzden hükümet geçici ve belirli çıkarlara hizmet ile uğraşırken hukuk kurallarının zamansız ve genel konuları düzenlemesi gerekmektedir. Örneğin bireysel özgürlüğü tikel örneklerin faydacı analizi sonucu savunmak pek mümkün değildir. Sıklıkla yanlış ve eksik bilgi ile doğru kararları veremeyen bireylerin durumu üzerinden tercih özgürlüğünün faydasızlığı kanıtlanabilir. Bununla birlikte uzun dönemde bilginin toplumda etkin kullanımı ve yeni bilginin keşfi bireysel özgürlük olmadan mümkün değildir. Cahil seçmenin doğru politikaları destekleyemediği yönündeki iddia da buna dahildir. Cahil seçmenin doğru politikaları destekleyememesi pek çok tikel vakada doğru olmakla birlikte kimlerin siyasal hakka veya erke sahip olacağını belirleyecek nitelikler üzerinde anlaşmak da imkansızdır. Demokrasilerde siyasal kararların nasıl verileceğine dair uzlaşma kararların içeriği kadar önemlidir.

Hayek bu fikirleri, kurallar bütünlüğü (body of rules) olarak isimlendirdiği var olan kurallar toplamının faydacı şekilde reforme edilemeyeceği sonucuna götürür. Eğer kurallar belirli bir plan dahilinde tikel bir fonksiyon icra etmek için geliştirilmediyse bu kurallar arasında rasyonel bir tutarlılık aramak da yanıltıcı olmalıdır. Rasyonel bir uyumluluk yerine, kuralların izin verdiği ya da engellediği bireylerin eylemleri arasında uyumluluk aramak kurallar bütününe reforme edebilme imkanının başlangıcı olmalıdır (Hayek, 1976: 25).

Eylemler arasında uyumluluk sosyal iş birliğine gönderme yapmaktadır. Bu bakımdan mevcut kurallar altında sosyal iş birliği optimal düzeyde olmayabilir ancak sadece rasyonel hesaplamalarla belirli bir iş birliğinin faydasını artırmanın kurallar bütünü üzerinde doğuracağı etkiyi önceden bilmek de mümkün değildir. Dahası belirli kurallar bireyler tarafından yüklenen ahlaki değer bu kuralın doğrudan gözlemlenebilir faydasına da bağlı değildir. Kurallar bütünü muhtemelen farklı grup aidiyetlerine bağlı ve farklı ahlaki öncelikleri olan insanlar arasındaki sosyal iş birliğini mümkün kıldığı için kurallar bütünü tek bir parçasını etkinleştirme talebi farklı bireyler tarafından aynı düzeyde kabul görmeyecektir.

Kurallar üzerinde yapılacak değişikliklerin ya da yeni kuralların kabulünün sosyal iş birliğine taraf olan kişilerce benimsenmesi genişletilmiş düzenler için hayatidir. Zira kendi grubumuzun ötesinde sosyal iş birliği ağları geliştirecekse kuralların barışçıl şekilde taraflarca kabul edilmesi gereklidir. Hayek bu değişimin içeriğini ya da yönünü bilemesek de sosyal iş birliğini geliştirecek kural değişikliklerinin nihayetinde genellik ve soyutluk ilkelere daha fazla bağlı olacağını ileri sürer. Bu durumda siyasal otoritenin

zora dayalı “iş birliği”ni engellemesi birey ve gruplar arasında iş birliğini genişletecek yeni kuralların keşfedilmesinin ve mevcut kuralların reforme edilmesinin önünü açacaktır.

Bununla birlikte her bir toplum kendine özgü kurallar bütününe sahip olduğu için tek bir rasyonel reform reğetesinin de olamayacağı belirtilmelidir. Ancak Hayek bu hususta ilginç bir sonuca ulaşır. Kurallar bütünü toplumdan topluma farklı olsa da sosyal iş birliğini genişletecek kuralların formları aynı ilkelere dayalıdır: genellik ve soyutluk. Soyut ve genel kurallar tarafından yönetilen bir toplumda bireylerin grup aidiyetlerinden bağımsız bir hukuk ve ahlaki dzen ortaya çıkacaktır. Hayek (1976: 27), eğer evrensel hukuk amaç ise bu tür bir kurallar bütünüünün diğerlerinden ahlaki olarak daha üstün olduğunu savunur.

Görüldüğü gibi Hayek için bırakın rasyonalist bir kurallar sistemi icat etmeyi, mevcut kurallar bütünüünü faydacı ilkeler bağlamında tadil etmek bile mümkün değildir. Hayek’e göre rasyonalist kural inşası faydacı bir hataadır. Hayek’in eylem faydacılığı (act utilitarianism) olarak isimlendirdiği faydacılık türü tam da mevcut kurallar sisteminin öngörülen fonksiyonları yerine getirmedeki başarısına göre değerlendirir. En iddialı haliyle Jeremy Bentham’ın yazılarında açığa çıkan ve Hayek’e göre kurucu rasyonalist bir yaklaşım olan faydacılık aslında araçsal rasyonalizmin ahlak felsefesine uyarlanmış halidir (Hayek, 1976: 17). Buna göre adil kurallar en fazla kişiye en çok faydası olan kurallardır ve fayda-zarar hesaplamasının ötesinde aşkın herhangi bir ilkeye başvurulması irrasyonel olduğu için kabul edilemez. Hayek için ise fayda ve zararın objektif birimleri tespit edilebilseydi dahi kompleks iş birliği ağı içinde hangi kuralın nasıl fonksiyon gösterdiği bireylerin bilişsel bilincinin ötesinde bilgi problemleri ile malul olurdu.

Bu aşamada konumuz açısından sorulması gereken en önemli soru şu şekilde ifade edilebilir: Liberal değer ve ilkelerin rasyonalist ya da Hayekyen “anti-rasyonalist” bir yaklaşımla temellendirilmesi teorik önemi dışında liberal anayasa pratiği bakımından bir anlam taşımakta mıdır? Sosyalist planlama ya da sosyal adalet tartışmaları bir kenara bırakıldığında Hayek, toplumların siyasal ve ekonomik liberalleşmesine ilişkin ilginç öngörüler sunmaktadır. Grup aidiyetlerinin ötesinde kompleks sosyal iş birliği ağları ortaya çıkartacak toplumların liberal de olsa tasarlanmış bir anayasa ile açık toplum idealine ulaşamayacakları sonucuna varabiliriz. Tersinden örnek verirken Amerikan toplumu gibi tabandan yükselen liberal ilkeler ile kompleks sosyal iş birliği ağı açığa çıkartmış toplumların liberal ilkeler bağlamında rasyonel bir şekilde kurgulanmış anayasayla mevcut genişletilmiş toplum dzenlerini koruyamayacakları ileri sürülebilir.

Bu sorunsal etrafında Hayek'in çift kamaralı parlamento modeli yeniden gözden geçirildiğinde Hayek'in amacının liberal ilkeleri tepeden topluma dayatmak değil ama toplumu oluşturan birey ve grupların kendiliğinden liberal ilkeleri keşfetmeleri ve benimsemelerini ummaktır. Hayek (1988: 66-87), genişletilmiş toplumsal düzenlerin ahlaki ilkeleri ile ilksel toplumların ahlaki ilkeleri arasında hiyerarşik bir üstünlük kurmamakla birlikte sosyal iş birliği ağını soyut ve genel kurallarla genişleten toplumların bunu başaramayanlar karşısında çok geniş bir yelpazede avantajları ön plana çıkaracağını belirtir.

Bu aşamada liberal bir toplumun anayasasına iki eleştiri ortaya çıkmaktadır. Birincisi piyasa toplumunun sözde irrasyonelliklerini düzeltmeyi hedefleyen muhtemelen kolektivist tasarımlar sosyal iş birliğinin kompleks düzenini teorik düzeyde kavrayabilmiş değildir. Bu yüzden Hayekyen rasyonalist hatalara düşmektedirler. İkincisi ise rasyonel liberallerin mevcut anayasal düzeni tadil etme girişimleri liberal düzenin açığa çıktığı evrimsel gelişimi kabul etmemekle maluldür. Bu makalenin konusu ikinci problemidir ve şimdi özellikle rasyonel tercih teorisinin liberal demokrasiye getirdiği eleştiriler Hayekyen bilgi teorisi bağlamında analiz edilecektir.

Kamusal Tercih Teorisi ve Demokrasi

Kamusal tercih ya da daha genel anlamda rasyonel tercih teorisi, demokrasiye ilişkin iyi gerekçelendirilmiş görünen ve yaygın şekilde kabul görmüş pek çok varsayımı yanlışlamayı nispeten kolayca başarmıştır. Bu varsayımlardan ilki demokratik karar alma süreçlerinin halkın ortak çıkarlarını demokratik müzakere yoluyla ya da kamuoyu oluşturma yöntemleri ile nispeten kolay bir şekilde açığa çıkartabileceği iddiasıdır. Özellikle siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları ve çıkar grupları aracılığıyla kamusal tartışmaya aktarılan seçmen talep ve önceliklerinin çeşitli siyasalara dönüştürülebileceği ve en azından çoğunluğun ortak kanaati vasıtasıyla kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde halkın tercihlerinin göz önünde tutulacağı varsayılır.

Rasyonel tercih teorisinde bireysel önceliklerin kolektif önceliklere dönüştürülme problemi olarak bilenen bu iddianın belirli makul şartlar altında matematiksel olarak imkânsız olduğunun kanıtlanmasının üzerinden yetmiş yıldan fazla zaman geçti. Kenneth Arrow'un imkânsızlık teoremine göre 3 kişinin 3 farklı önceliğini aynı anda tatmin eden bir kolektif bir önceliğin olmadığı rahatlıkla ispatlandı (Arrow, 1963).

Bu basit ispat karşısında seçmenlerin gerçekte hangi politikalar etrafında birleştiklerini araştıran Duncan Black seçmenlerin ilk önceliklerinden ziyade kendileri için en az kötü olanı tercih ettiğini yani çoğu zaman stratejik şekilde

oy kullandıklarını ortaya atmıştır. Genellikle ortalama seçmen teorisi olarak bilinen bu varsayımına göre seçmenler özellikle tek bir politika tercihi üzerinde karar vermek zorunda kalırsa nihayetinde en az kötü olanı tercih etmektedirler. Bu duruma tek tepelilik (single-peakedness) de denmektedir (Oppenheimer, 2012, 96). Bu durumda pek çok seçmen olmasına rağmen çoğunluğun kendileri için en az kötü olan tercihte birleşmeleri mümkün olabilmektedir.

Siyasal hayatta tek tepeli siyasa tercihleri her zaman ortaya çıkmaz. Özellikle gündelik siyasette birbirinden bağımsız hatta birbiri ile çelişen pek çok siyasa tercihinin aynı anda kabul edildiği de görülebilir. Siyasetçiler yeniden seçilebilmek adına kendi seçmenlerinin talep ettikleri birbiri ile çelişen pek çok talebi parlamentoya ve hükümete taşırlar. Stratejik pazarlıklar sonucu hiçbir şekilde optimal olmayan tutarsız ve çelişkili kamusal politikalar ve regülasyonlar kabul edilebilir. Genellikle oy ticareti (logrolling) olarak bilinen bu fenomen parlamentonun olduğu her yerde açıktan ya da gizli şekilde yürütülür (Mueller, 2008, 34).

Siyasal süreçlere yönelik eleştirilerin dışında seçim sistemlerinin keyfiligi de kamu tercihi teorisyenlerinin sıklıkla ilgilendikleri bir alandır. Buchanan ve Tullock'un (1999) *Rızanın Hesaplanması (Calculus of Consent)* kitabında gösterdikleri üzere seçim sistemindeki kural değişiklikleri ile seçimin sonuçları rahatlıkla değiştirilebilir. Böylece seçimlerde kazanacak seçmen koalisyonları da kural değişikliği ile sağlanabilir. Dahası "doğru seçim sistemi" ile örgütlü bir azınlığın sayısal çoğunluk olmadan hükümeti belirlemesi dahi mümkündür. Çoğunluğun kanaatinin kamusal çıkarı ortaya koyması beklenen bir siyasal sistemde gözlemlenen keyfilikler kamusal çıkarın konvansiyonel anlamının sorgulanmasına sebep olabilmektedir.

Bunun dışında, bir siyasal örgütlenme sanatı olan demokratik siyasette örgütlü azınlıkların örgütlenemeyen çoğunluk karşısındaki avantajları rasyonel tercih teorisyenlerinin dikkatinden kaçmamıştır. Mancur Olson'un (1965) *Kolektif Eylemin Mantığı (The Logic of Collective Action)* kitabı grup eylemini bütünüyle bireysel müşevvik ve öncelik formasyonu ile açıklamasıyla demokrasilere yönelik içsel bir diğer hayati sorun daha açığa çıkartmıştır. Olson, belirli bir çıkar etrafında toplanan küçük bir grubun, grup faaliyetlerine yönelik maliyetleri ve faydaları grup üyeleri arasında rahatlıkla dağıtarak, bunu yapamayanlara karşı organizasyonel üstünlükler elde ettiğini göstermiştir. Bu bakımdan Olson demokratik siyasetin eğer üzerinde anlaşılabilse dahi kamusal çıkarlara hizmet etmeyebileceği ya da halihazırda etmediğine yönelik önemli deliller sunmuştur.

Bütün bu kolektif eylem problemlerinin ve demokrasiye içkin sistemsel sorunların demokratik kültür içinde yetişmiş bilinçli seçmenlerin sağduyu ve bilgisi ile aşılabileceğine dair inanç J.S. Mill'den (2009) beri takip edilebilen önemli bir beklentidir. Ancak rasyonel tercih bu konuda da genel kanaatleri zorlayıcı önemli deliller göstermektedir. Anthony Downs demokrasilerde seçmenlerin nitelikli siyasal kararlar verme konusunda yeterince teşviğe sahip olmadığını oldukça ikna edici şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre tek bir oya sahip ve dolayısıyla kümülatif sonucu değiştiremeyecek olan seçmenlerin nitelikli siyasal tercihler yapmak için gerekli bilgiye ulaşmayı tercih etmezler (Grofman, 2008: 91-96). Downs (1957) bu fenomene rasyonel cehalet adını verir. Buna göre seçmenler eğitimsiz oldukları için değil ama sahip olacakları bilginin doğrudan bir faydasını göremeyecekleri için rasyonel davranarak cahil kalmayı tercih ederler.

Pek çok saha çalışması demokrasilerde seçmenlerin en temel siyasal bilgiden yoksun olabildiklerini göstermektedir (Somin, 2016). Cahil kalmayı tercih eden seçmenlerin siyasalar arasında analiz yaparak doğru karara yönelik entelektüel bir çaba göstermeleri mümkün olmayabilir. Bu iddianın haklılık payı varsa demokratik müzakereler yoluyla seçmenlerin, ortak çığara yönelik kanaat oluşturmalarını, kendi uzun dönemli çıkarlarından dahi haberdar olmama ihtimalleri yüksektir.

Pek çok rasyonel tercih teorisyeni seçmenlerin takım tutan holiganlar gibi karar verdiklerini ve hatta demokratik tartışmanın insanları bilgilendirmek yerine kendi kapalı ideolojik inançlarına hapsedmeye daha elverişli olduğunu öne sürmektedirler. Brayn Caplan (2007) *Rasyonel Seçmen Miti* (*The Myth of Rational Voter*) kitabında seçmenlerin iyi gerekçelendirilmiş öncelikler yerine yanlış muhakemeye, bilişsel önyargılara ve duygusal reaksiyonlara dayalı siyasal inançlar geliştirdiklerini ileri sürer ve bu fenomene rasyonel irrasyonelite adını verir. Caplan iyi gerekçelendirilmemiş ya da onun deyimi ile epistemik rasyoneliteye dayanmayan inançlara bağlı olmanın bireysel maliyeti düşük olduğu için seçmenler kendilerini zorlayacak olan siyasal bilgi ile ilgilenmemektedir.

Açıkçası rasyonel tercih teorisinin demokrasiye yönelik "romantik" algıyı yıkmaya yönelik daha pek çok iddiasını sıralamak mümkündür. Ancak buraya kadar açıklanan iddialar konvansiyonel demokrasi algısına yeterince şüphe uyandıracak niteliktedir. Konvansiyonel demokratik modelde az çok tutarlı ve bilgili seçmenlerin tercih ettikleri siyasal politikaları demokratik mekanizmalar ile kamusal tartışmaya sundukları, siyasal parti ve politikacıların bu seçmen tercihlerini anlamlı ve tutarlı politika önerilerine dönüştü-

rerek seğimlere girdikleri, seçmenlerin siyasal partilerin politik duruşlarına göre kendilerini siyasal partiler ile ilişkilendirdikleri ve nihayetinde verili politik tercihler konusunda başarılı bulunmayan hkmetlerin seğimler aracılığıyla değiştirildiği iddiaları pek çok açıdan kamu tercihi teorisyenleri tarafından tatmin edici bulunmamaktadır (Brennan&Landemore, 2022: 14).

Buchanan ve Anayasal Siyaset

Pozitif siyaset teorisi olarak da adlandırılan kamu tercihci siyasal analizin siyasete ideallerle değil empirik veriyle yaklaştığı açıktır. Bununla birlikte kamu tercihine en önemli katkıları sunan Buchanan'ın anayasal iktisat olarak nitelendirdiği yaklaşım temelde normatif önermeler ile liberal bir demokratik sistemin imkanlarını araştırır (Kalkan, 2016). Buchanan'a göre demokrasinin "patolojik" sorunlarının nihai sonucu siyasal kararların bireyler üzerinde negatif dışsallık yaratmasıdır. Bunun anlamı tek taraflı ve rızaya dayanmayan siyasal zor kullanımının bireylerin hakları ve özgürlükleri üzerinde adil olmayan sonuçlar doğurmasıdır. Kamusal iyi kisvesi altında organize edilmiş pek çok siyasa ile kamusal g özel grup çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanılmakta ve ortaya çıkan maliyetler toplumdaki bireylerin sırtına yüklenmektedir. Demokratik yönetim herkesin bir diğeri üzerinden geçinmeye çalıştığı bir çeşit g siyasetine dönüştürülmektedir.

Yukarıda açıklanan nedenler dolayısıyla Buchanan demokratik siyasal karar verme süreçlerinin kendi başına negatif dışsallık problemini zmede yetersiz kalacağını düşündüğü için demokratik siyasetin şu anki halinden çok daha güçlü bir anayasa ile sınırlandırılması gerektiğine inanır. Buna göre anayasal siyaset ile anayasa sonrası siyaset arasında keskin bir ayırım yapılmalı ve anayasa sonrası siyasetin uyması gereken sınırlar anayasa ile açık bir şekilde belirlenmelidir. Bir sözleşmeci olan Buchanan (2001) bütün bireylerin oy birliği ile kabul edebileğine inandığı kuralların anayasada belirlendikten sonra anayasa sonrası siyasetin sıkı bir şekilde bu kurallara bağlı kalmasını talep eder.

Buchanan'ın kendi teorisine uygun şekilde teklif ettiği bir anayasal tadilat (amendment) denk bütçe üzerinedir. Kamusal kaynakların sıklıkla özel çıkarlar için kullanımının ekonomik negatif dışsallık yaratma sürecinin temel mekanizması olduğunu düşünen Buchanan, bu sorunun çözümünün mali disiplini ortaya çıkartacak kuralların anayasada açık bir şekilde ifade edilmesinde bulmuştur. Kısaca hkmetlerin para basma ve borçlanma yetkilerini anayasal sınırlar getiren denk bütçe tadilat nerisi Buchanan'ın hayal ettiği anayasal düzeni basitçe özetlemektedir. Demokratik siyasal süreçlere içkin olan sorunlar demokratik yöntemler ile çözülemeyeceğine göre demokratik

kararlar iyi gerekçelendirilmiş ahlaki ilkeler ile dışarıdan sınırlandırılmalıdır. Mevcut Amerikan Anayasası özellikle mali disiplin konusunda neredeyse hiçbir madde içermediğinden ciddi tadilata tabi tutulmalıdır (Buchanan, 1967).

Bu sert anayasal kurallarla sınırlandırılmamış demokratik siyaset yukarıda özetlenen sorunların yanında ciddi müşevvik problemleri ile yüzleşir. Sert bir anayasal mali disiplinin bulunmadığı demokratik siyasette fayda maksimizasyonu nedeniyle birey ve gruplar siyasal güçleri ve örgütsel yetenekleri oranında “pasta”dan (kamusal kaynaklardan) pay alma yarışına girerler. Tullock’un (1967) rant kollayan toplum olarak tasvir ettiği bu fenomenin sosyal maliyeti yıkıcı boyutlardır. Birey ve gruplar gönüllü mübadele süreçleri ile birbirlerinin ihtiyaçlarına karşılayarak üretim süreçlerine katılmak yerine devletin zor gücünü kullanarak birbirlerinin tercih etmeyecekleri davranışlara ve maliyetlere zorlarlar.

Kamu tercihi teorisyenlerinin devlet başarısızlığı (government failure) olarak isimlendirdikleri fenomen bu açıklanan müşevvik sorunu ile ilişkilidir (Coase, 1974: 357-376). Ancak bazı temel (bireysel tercihi önceleyen genel ve soyut kurallar bütünü) kurallar üzerinde anlaşabilecek olan bireyler pek çok tutarsız ve birbiri ile çelişen kolektif amaçlar etrafında siyasal süreçlere sokulduğunda bireylerin yozlaşması kaçınılmazdır. Seçilmiş siyasetçiler de dahil olmak üzere kamu görevlilerinin de bu sınırlandırılmamış demokratik siyasal oyunun içinde kendi çıkarlarını başkalarının pahasına maksimize etme arayışına girişmemeleri için bir sebep yoktur. Kamu görevlilerine yüklenen geleneksel “romantik” anlamlar göz ardı edildiğinde kamusal hizmetlerin başarısız olmasının temel bir sebebi açığa çıkartılmış olur.

Görüldüğü üzere Buchanan’ın anayasal iktisadı temelde piyasa başarısızlığı iddialarına karşı geliştirilmiş alternatif bir yaklaşımdır. Piyasa başarısızlığı piyasa ekonomisinin toplumun ihtiyacı olan bazı kolektif mal ve hizmetleri yeterince üretemeyeceği ya da üretmekte tamamen başarısız olacağı iddiasını yansıtır. Örneğin kamusal eğitimin piyasa tarafından sağlanamayacağı ya da pazarlanabilir yetenek geliştirmekte sorun yaşayan birey ve grupların kendilerine insani yaşam koşulları sağlayamaması gibi.

Kamu tercihi teorisyenleri piyasa başarısızlığı argümanlarına sadece piyasayı savunarak değil ama piyasa mekanizmalarına alternatif olarak sunulan kamusal mekanizmaların iddia edilen kamusal mal ve hizmetleri üretmede benzer şekilde neden başarısız olabileceklerini analiz ederek cevap verir. Buchanan belirli bir mal ve hizmetin nasıl üretileceğine karar vermeden önce bu mekanizmaların müşevvik problemine ilişkin karşılaştırmalı bir analizinin yapılması gerektiğini belirtir. Farklı kurallar sisteminin ya-

rattığı müşevvikler incelenmeli ve nihayetinde verili amaca en iyi hizmet edecek kurumsal yapı tercih edilmelidir.

Sonuç: Rasyonel Cehalet, Yapısal Cehalet ve Anayasal Düzen

Buraya kadar yapılan tartışmadan anlaşılacağı üzere Hayek'in bilgi ve müşevvik problemlerine yaklaşımının esasının Boettke'nin iddia ettiği gibi Hayek'in yaşadığı dönemdeki iktisat tartışması ile doğrudan bir ilgisi yoktur. Özellikle Hayek'in demokrasiyi ve onun problemlerini ele alış tarzı ile kamu tercihi teorisyenlerinin soruna ve çözümlere yaklaşım tarzları arasındaki fark çok büyüktür. Birkaç başlık altında bu iki yaklaşım arasındaki farklılık incelenebilir.

Hayek için temel problem seçmenlerin rasyonel cahil olup olmadıkları değildir. Çünkü seçmenler epistemik rasyonel olsalar ve politikaları alternatifleri ile kıyaslayarak karar alabilseler dahi sosyal iş birliği için temel problem teknik bilgi olmayacaktır. Dikkat edilirse rasyonel cahil seçmenin çalışarak uzmanlaşabileceği tek bilgi teknik bilgidir. Hayek'e göre teknik bilgi genişletilmiş düzenlerde sosyal iş birliğini işlevsel kılmak için son derece yetersizdir.

Kamu tercihi yaklaşımı demokrasiyi genişletilmiş düzen olarak değil de bir sistem olarak gördüğü için Hayekyen bilgi problemini göz ardı edebilmektedirler. Sistem kavramının genişletilmiş düzenden temel farkı, sistemin bir amaç etrafında organize edilebilirken, düzenler herhangi tikel bir amaca indirgenemez. Düzenler farklı sistemleri ve amaçları içinde barındırır. Bu hususta Hayek ile kamu tercihi teorisyenleri, normatif anlamda, radikal bir fikir ayrılığına düşerler. Açıktır ki kamu tercihi teorisyenleri siyasal sistemin amacını bireysel özgürlük olarak kabul ederler.

Bireysel özgürlük ise temelde bireyin negatif dışsallığa maruz kalması olarak tanımlanabilir. Bireysel özgürlük bir hedef olarak koyulduğunda siyasal sisteme dışardan koyulacak normatif bir sınırlama kaçınılmazdır. Bireylerin negatif dışsallığa maruz kalıp kalmadığının nihai ölçütü ise bireysel öncelikler ile kolektif öncelikler arasındaki çatışmanın tespitidir. Bu çatışmanın olasılığının yüksekliği göz önünde tutulduğunda kamusal hizmetlerin sınırlarının keskin bir şekilde çizilmesi gerektiği açığa çıkar. Buradan hareketle liberal anayasal düzen gerekçelendirilmiş olur.

Kamusal tercih teorisyenleri bireysel önceliklerin kaynağını sorgulamaz ya da bu sorgulamanın bireyci ahlaki düstur gereği siyasetin konusu olmadığını savunurlar. Bireysel öncelikler verilidir ve bireysel öncelikler arasında tutarlılık ve geçişkenlik gibi birkaç bilişsel formel kurala uyan bireyler basitçe rasyonel kabul edilir. Bireysel öncelikleri maksimize edecek soyut

ve genel kurallar toplumsal tecrübe içinde evrimsel olarak gelişen kuralların niyetlenilmemiş bir neticesi değildir. Bu kurallar, sosyal iş birliği başlamadan önce, sadece çok az bireysel önceliğin kolektif önceliğe dönüştürülebileceğini anlayan bireylerin rasyonel tutumunun zorunlu bir sonucudur.

Kolayca iddia edilebileceği üzere Hayek bireysel özgürlüğü bireysel önceliklerin hayata geçirilmesinin nihai vasıtası olarak görmez. Hayek bireysel öncelikler yerine bireysel ya da grupsal amaçlardan bahseder. Bireysel özgürlük kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken sosyal iş birliğine giren bireylerin tecrübeyle keşfettikleri adil davranış kurallarından biridir. Bireysel özgürlüğün kendi içinde bir değer oluşu bireyin bilişsel kapasitesinin bir özelliği değil ama fonksiyonunu tam olarak anlamadan içselleştirdiği bir kural oluşundan kaynaklanır.

Bireysel amaçlarını toplumsal fonksiyonlarla ilişkilendiremeyen bireylerin kolektif amaçlar için üretilen siyasalar karşısında bireysel müşevvikleriyle eylemde bulunması yani çıkar maksimizasyonunu tercih etmeleri bireylerin bilişsel sınırlılıkları ile ilgidir. Ancak kamu tercihi teorisyenleri müşevvik problemini bilgi probleminin önüne koyarak bireylerin rasyonel bir şekilde liberal sistemi tercih etmeleri gerektiği sonucuna varırlar. Oysaki Hayekyen bilgi teorisine göre teorik olarak kavranacak bilgi nihayetinde teknik bilgidir ve bireylerin bu bilgiye demokrasilerde ulaşım ulaşamamaları demokratik kararların sonuçlarını değiştirmez.

Bu bağlamda rasyonel cehalet sorunun olduğunu kabul etsek dahi bu sorunun teknik bilgi ile aşılmasını beklemek Hayekyen sosyal teori açısından anlamlı değildir. Dolayısıyla demokrasilerdeki bilgi problemleri ya da kolektif eylem problemleri demokrasinin dışından koyulacak normatif kurallarla çözülmesi mümkün görünmemektedir. Açıkçası Buchanan sonrası kamu tercihi teorisyenleri de Buchananı anayasal iktisadın yetersiz olduğu sonucuna varmış görünmektedirler. Brennan demokrasiler ile anayasal demokrasiler arasında bir ayırım yapmaz ve demokrasinin ya epistokrasi ile ya da anayasaların içine yerleştirilecek epistokratik kurumlarla çözülebileceğini ileri sürer. Benzer şekilde Somin (2016, 2020) siyasal cehalet sorunlarının ancak sert bir şekilde rekabetçi federal kurallara bağlı sistemlerde yumuşatılabileceğini belirtir. Daha liberal kuralların daha başarılı eyaletler ortaya koyması ile bireylerin göçmeyi tercih ederek (foot voting) siyasal sistemleri denetim altına alabileceğine inanır.

Hayekyen sosyal teorisinin ise teknik bilgidен hareketle bireylerin siyasal haklarını kısıtlamanın ya da onlara alternatif sistemler önermenin sorunun çözümü için uygun görmeyeceği belirtilebilir. Demokratik düzenin kendi-

sinin de bir kendiliğinden doğan dzen olarak kabul edilerek demokratik karar verme sreceşlerinin içine yerleştirilmiş anayasal ozumlere ihtiyaç vardır. Hayek'in bulabildiği ozum yasama sreceşlerinin olabildiğince bilişsel sınırlılıklarının farkında olan kidedemli toplum uyelerine emanet edilerek toplumsal tecrubeenin ortaya çıkarttığı adil davranış kurallarının yasaladıştırılması ve korunmasıdır. şüphesiz bu ozumun uygulanabilirliği pek çok açıdan tartışmalıdır ve en azından anayasal bir reform sreceşinin bu öneriye göre başlamasının olasılığı dūřuktur.

Davranış kurallarının evrimsel gelişimi kamu tercihci iddiaların bilgi ile mūřevvik arasında kurdukları ilişkiye dair tek Hayekyen itiraz değildir. Kamu tercihi teorisinin uzerine odaklandığı bireyci fayda maksimizasyonu ancak genişletilmiş dzenlerde mumkun olan ve esasında bireylerin bilişsel sınırlılıklarının bir urunu olan fenomendir. Bireysel mūřevvięi teknik bilgi ile ilişkilendirdiğimiz zaman bireylerin fayda fonksiyonunun doğal olarak yeniden dağıtımcı politikaları destekleyecek bağlamda şekillenmesi Hayek'in uyardığı uzerde çok muhtemeldir. Teknik bilgiyi haiz bireylerin Buiyuk Toplumunu ilksel bir toplum gibi organize etme arayışına girişmeleri son derece muhtemeldir.

Bu doğrultuda epistokratik siyasal sistem onerilerinin nihayetinde toplumsal fayda maksimizasyonunu hedefleyen siyasal politikaların gulenmesine yardımcı olacağı ileri surulebilir. Ozellikle sosyal bilimlerde uzman seçmenlerin ya da uzman yoneticilerin sahip oldukları siyasal gucu toplunun iyiliğine vakfetmeye çalıştıklarında siyasetin kolektif amaçlar etrafında şekillenmeye başlamasını onleyecek ortak teknik bir bilgi birikimi yoktur. Bu durum nihayetinde liberalizmin teknik bir bilgiden ziyade siyasal bir değer olmasından ileri gelir. Liberal anayasacılığın içselleştirilmesi teknik bilginin seçmenlere oğretilmesinden ziyade kompleks iş birliği ağlarını engelleyecek yasakların ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu da liberal devletin nihayetinde temel hedefidir.

Federal bir sistem içerisinde farklı kuralların ne olude etkin çalıştığının test edilmesi ve bireylere bu sistemler arasında tercih yapma hakkı sunma fikri de Hayekyen teori açısından sorunludur. Sosyal dzenler içinde hangi kuralın hangi fonksiyonu ustelendiği bireylere açık bir bilgi değildir. Ayrıca kurallar basitçe çeşitli hedeflere yonelik siyasalar da değildirler. Bireylerin ve grupların kendileri için daha iyi olduğunu dūřundukleri yonetimlere doğru go etmeleri tarih boyunca sık rastlanan bir fenomendir ve liberaller tarafından da serbest go buiyuk olude desteklenir. Bununla birlikte siyasal bir sistemin alternatiflerini kopya ederek ya da belirli faydacı hesaplamalarla iyi onnekleri kopyalanabileceğine inanmak Hayekyen bilgi teorisini aısın-

dan mümkün değildir. Hayek reformun dahi yine özgür bireylerin iş birliği süreçlerine katılımı süreci içinde keşfedileceğini iddia eder.

Demokrasilerdeki çıkar grubu probleminin ele alınışı da Hayekyen bilgi teorisi açısından farklıdır. Örneğin kamusal tercih teorisyenleri bireylerin serbest ticaretin korumacılık karşısında nihai üstünlüğünü teorik olarak kavrasalardı liberal ticaret politikalarını destekleyeceğini ima eder. Ancak rasyonel cahil seçmenler bu teorik bilgiye sahip olmadığı için serbest ticaret politikalarını uygulamak her zaman zordur. Bununla birlikte Hayekyen bilgi teorisi açısından bireylerin belirli bir kuralın kendi uzun dönemli çıkarları ile ilişkilendirmeleri mümkün değildir. Serbest ticaret gibi soyut ve genel bir kuralın bireysel amaçlar etrafında anlamlandırılması mümkün değildir. Dolayısıyla serbest ticaretin desteklenme problemi bireylerin rasyonel cehaletinden değil ama bireysel amaçlar ile uzun dönemli kolektif sonuçlar arasında anlamlı bir ilişki kuramamaları ile ilgilidir.

Serbest ticaret ilkesinin aksine korumacılık taraftarları son derece rasyonel hesaplarla ve ticarete stratejik siyasalar takip etmenin milli çıkarları nasıl maksimize edeceğini savunurlar. Serbest ticaret savunucuları ise uzun vadede ticaretin zenginlik yaratan örneklerini göstermekle ya da tamamen soyut aksiyomatik iddialarla serbest ticareti savunurlar. Açıkçası serbest ticaret adaletin bir ilkesi olarak toplumun üyeleri tarafından kanıksanmış bir davranış olarak görülmedikçe bireylerin serbest ticaret politikalarına ikna edilmeleri mümkün görünmemektedir. Bu bakımdan ne derece politikalar seçmenlerin teknik bilgisi sunulması bağlamında oluşturulmaya kalkılırsa o derece anti-liberal politikalara doğru yönelineceği iddia edilebilir. Nihayetinde liberal ilkeler teknik bilgi değil ama ahlaki değerlerdir.

Hayek'e göre toplumların liberal kuralları benimsemeleri ya da yeniden keşfetmeleri faydacı hesaplamalarla olmayacaktır. Liberalizm açısından temel problem bireysel özgürlüğün mümkün kılınarak ortak kuralların keşif yolunun açılmasıdır. Buradaki açık zorluk bireysel özgürlüğün keşfinin de belirli amaç doğrultusunda değil ama ortak kanaat oluşturma formunu alarak ortaya çıkmasıdır. Bireyler yapısal (constitutional) cehaletin içinde kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırlar ve kendi amaçlarının ötesinde epistemik iddialara karşılık verecek bilişsel kapasiteleri de yoktur. Hatta tam da bu yüzden piyasa toplumları bireylerin bilişsel kapasitelerinin üstünde başarılar sergilemektedir. Ancak kendiliğinde doğan düzenleri açığa çıkartacak bireysel özgürlük ilkesinin keşfini hangi kurumsal süreçlerin kolaylaştıracağı halen üzerinde anlaşması en zor konulardan biri olarak kalmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Öz

Genişletilmiş Dzenler Bağlamında Liberal Anayasacılığın Sorunları

Klasik liberalizm geleneğinde en istikrarlı ve bütüncül anayasal reform talebi kamu tercihi teorisyenleri tarafından yapılmaktadır. Özellikle Amerikalı yazarlar mevcut konvansiyonel kuvvetler ayrılığı ve denge-denetleme kurumlarının bireylerin birbirleri üzerinde negatif dışsallık yaratma imkanlarını yeterince sınırlandıramadığını ve liberal demokrasilerin rant kollayan toplumlara doğru hızla ilerlediğini ileri sürmektedirler. Bu bağlamda yazarlar anayasaların epistemik ahlaki önermelerle demokratik prosedürlerin sert bir şekilde kısıtlanmasını teklif etmektedirler. Bu çalışmada Hayekyen bilgi ve sosyal teori bağlamında dışsal sınırlamaların neden anayasalar için gerekli olan liberal ilkeleri koruyamayacağı açıklanmaktadır. Dışsal sınırlamalar yerine Hayek'in iki kamaralı meclis teklifinin liberal ilkelerin keşfi için neden daha önemli bir anayasal tadilat teklifi olduğu tartışılacaktır.

Anahtar Terimler: Hayek, kamusal tercih, faydacılık, rasyonel cehalet, anayasacılık.

Abstract

Problems of Liberal Constitutionalism in the Context of Extended Orders

In the tradition of classical liberalism, public choice theorists have called for the most consistent and holistic constitutional reform. American authors in particular argue that existing conventional institutions of separation of powers and checks and balances do not sufficiently limit the ability of individuals to create negative externalities on each other and that liberal democracies are rapidly moving towards rent-seeking societies. In this context, the authors propose that constitutions should impose strict constraints on democratic procedures through epistemic moral propositions. This paper explains why, in the context of Hayekian knowledge and social theory, external constraints cannot protect the liberal principles necessary for constitutions. It will be argued why Hayek's proposal for a bicameral parliament instead of external constraints is a more important constitutional amendment proposal for the discovery of liberal principles.

Keywords: Hayek, public choice, rational ignorance, utilitarianism, constitutionalism.

Kaynakça

- Arrow, K. J. (1963). *Social Choice and Individual Values*, USA: Martino Fine Books.
- Barry, W. (2016). Exposing the Neoclassical Fallacy: McCloskey on Ideas and the Great Enrichment, *Scandinavian Economic History Review*, 64 (3): pp. 189–201.
- Berry, C. (1997). *Social Theory of the Scottish Enlightenment*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Boettke, P. J. (2019). *F. A. Hayek: Economics, Political Economy and Social Philosophy*, UK: Palgrave Macmillan.
- Boykin, S. (2010). Hayek on Spontaneous Order and Constitutional Design. *The Independent Review*. 15 (1), pp. 19-34.
- Brennan J. (2016). *Against Democracy*. New Jersey: Princeton University.
- Brennan J. & Landemore H (2022). *Debating Democracy: Do We Need More or Less*. New York: Oxford University Press.
- Buchanan J. (1967). *Public Finance in Democratic Process, Fiscal Institutions and Individual Choice*, North Carolina: University of North Carolina Press.
- Buchanan, J. M.& Gordon, T (1962). *Calculus of Consent: The Logical Foundations of Constitutional Democracy*, New York: Liberty Foundation.
- Caplan, B. (2008). *The Myth of Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. New York: Princeton University Press.
- Coase, R.H. (1974). The Lighthouse of Economics. *The Journal of Law and Economics*, 17(2), pp. 357-376.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Elits, W. A. (1975). "Adam Smith's Theory of Economic Growth", *Essays on Adam Smith*, Andrew S. Skinner, Thomas Wilson (Ed.), Oxford: Clarendon Press, pp. 426-454
- Grofman, B. (2008). "Anthony Downs, (1930-)", *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy*, Charles K. Rowley, Friedrich Schneider (ed.), USA: Springer.
- Hamowy, R. (2018). The Hayekian Model of Government in an Open Society, *Libertarian Studies*, 6 (2), pp. 137-143.
- Hayek F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. USA: University of Chicago Press.
- Hayek F. A. (1979). *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy, Volume 3 The Political Order of Free People*, USA: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A (1980). 'The Complex Phenomena', *Readings in the Philosophy of Social Sciences*, Michail Martin, Lee C. McIntyre (ed.), USA: IMT Press.

- Hayek, F. A. (1935). 'The Nature and History of the Problem and The State of the Debate', *Collectivist Economic Planning*, London: Routledge.
- Hayek, F. A. (1937). Economics and Knowledge. *Economica*, 4, pp. 33-54.
- Hayek, F. A. (1940). Socialist Calculation: The Competitive 'Solution'. *Economica*, 7(26).
- Hayek, F. A. (1945). The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, 35(4), pp. 519-30
- Hayek, F. A. (1976). Law, Legislation and Liberty, A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy, Volume 2 The Mirage of Social Justice, USA: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1980). "Rules, Perception and Intelligibility", *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1973). Law, Legislation and Liberty, A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy, Volume 1 Rules and Order, USA: University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1988). The Fatal Conceit: The Errors of Socialism, Chicago: University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1994). The Road to Serfdom, USA: University of Chicago Press.
- Hume, D. (2008). "Of Commerce", *Political Discourses*, Cambridge Texts in the History of Political Thought: David Hume, Political Essays, USA: Cambridge University Press.
- Hume, D. (2009). İnsan Doğası  zerine Bir İnceleme, Deneysel Akıl Y r tme Y ntemini Moral Konulara Uygulamaya Yönelik Bir alışma, ev. Ergun Baylan, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Kalkan, B. (2016). James M. Buchanan, Demokrasinin Patolojileri ve Anayasal  z m  nerileri. Ankara: Liberte Yayınları.
- Marsh, L. (2010). 'Hayek: Cognitive Scientist Avant la Lettre', *The Social Science of Hayek's 'Sensory Order'*, William N. Butos (ed.), UK: Emerald Group Publishing.
- Mises, L. V. (2008). Human Action: A Treatise on Economics, New Jersey: Mises Institute.
- Mill, J.S. (2009). Considerations on Representative Government. New Jersey: Cosimobooks.
- Mueller, D. C. (2008). "Public Choice: An Introduction", *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy*, Charles K. Rowley, Friedrich Schneider (ed.), USA: Springer.
- Olson, M. (1967). The Logic of Collective Action: Public Goods and Theory of Groups,

New York: Harvard University Press.

Oppenheimer, J. (2012). Principles of Politics A Rational Choice Theory Guide to Politics and Social Justice, UK: Cambridge University Press.

Smith, A. (1992). Lectures on Jurisprudence, R. L. Meek, D. D. Raphael ve P. G. Stein (ed.), Indianapolis: Liberty Fund.

Somin I. (2020). Free to Move: Foot Voting, Migration, and Political Freedom. NewYork: Oxford University Press.

Somin I. (2016). Democracy and Political Ignorance: Why Smaller Government is Smarter. New York: Stanford Law Books.